

The Interpreters' Newsletter: Expertise in Conference Interpreting, No. 18., 2013.

(Trieszt: Edizioni Università di Trieste, 2013. 130 pp.

ISSN: 1591 4127)

Rohonyi Borbála

E-mail: brohonyi@yahoo.com

Az Università Degli Studi di Trieste folyóirata, a *The Interpreters' Newsletter* 1988 óta kínál nemzetközi fórumot az információcserére a tolmácsolással foglalkozók számára. Eddig megjelent 18 számában a tolmácsolás elméleti és gyakorlati kérdéseivel egyaránt foglalkozott, a konszekutív és szinkrontolmácsolástól kezdve a dialógus tolmácsolás számos fajtájáig (bíróági, közösségi, liaison, jelnyelvi tolmácsolás), a legkülönbözőbb módszereket és interdiszciplináris megközelítéseket használó tanulmányok formájában. Az innovatív tendenciákba illeszkedő munkáknak a szerkesztők különösen örülnek. A folyóirat angolul és franciául írt tanulmányokat jelentet meg. Csak a három legutóbbi szám tematikus, ezek a korábbi számokban már sorra felbukkant, ám idővel aktuálisabbá vált témákat járják körül: a 16. szám a televíziós tolmácsolásról, a 17. szám a közösségi tolmácsolásról, az utolsó pedig, amellyel jelen recenzió foglalkozik, a szinkrontolmácsok szaktudásáról (*expertise*) szól.

A szakértelem vizsgálata egyidős a konferenciatolmácsolás kutatásával, azaz több mint ötven éves, tudjuk meg az **előszóból** a 18. szám vendégszerkesztőitől, akik egyben a folyóirat lapjain gyakorta publikáló és idézett szerzők, kutatók: Alessandra Riccardi és Mariachiara Russo. Előszavukban kifejtik, hogy a szakértelem, más szóval szaktudás (*expertise*) kutatásának története az egész tudományágét tükrözi: az egyéni elképzelésektől és elméletektől a különböző nyelvészeti és kognitív megközelítésű empirikus munkákig terjedt, végül megjelent benne a szociológiai nézőpont is. Jellemző kutatási vonalak a szakértelem vizsgálatán belül a szakember-tanuló paradigma (*expert-novice paradigm*) és a szaktudás fejlődési folyamata, a tolmácskézségek, a minőség, a stratégiák, a normák, a kompetencia, a terhelésmenedzsment (*workload management*), a sebesség és a munkamemória-terhelés menedzsment (*speed and working memory load management*), hivatásosság (*professionalization*) és a „profi”, avagy hivatásos teljesítmény (*expert performance*). Rövid áttekintést kapunk arról, hogy eleinte leginkább a képzésközpontú kutatásra és a készségek fejlődésére koncentráltak a kutatók, Moser-Mercerrel az élen, újabban pedig már a kutatók a tolmácsshivatás szociokulturális tényezőit is vizsgálják, azaz, hogy mit tartanak maguk a tolmácsok a szaktudásról.

A konferenciatolmácsolásról szóló tematikus szám hat tanulmányból áll, amelyek a szakértelemhez kapcsolódó szociokulturális, kognitív és nyelvi ténye-

zókra koncentrálnak. A tolmácsoláskutatással foglalkozó szerzők öt különböző országban gyakorló konferenciatolmácsok és/vagy fordítástudományból PhD-fokozatot szerzett fordítástudomány-oktatók, illetve egyikük tolmácspedagógiával foglalkozik. A hat cikk hat eredeti empirikus hozzájárulás a témához, és a szerkesztők felkészítik az olvasót, hogy provokatív gondolatokkal is találkozik majd, amelyek a tolmácsszaktudás kérdéseiről folyó vitát hivatottak gazdagítani. Olyannyira, hogy a fordítástudomány egyik meghatározó alakjának, egyben a folyóirat Tanácsadó Testületének egyik tagjának, Daniel Gile-nek az egyik szerző, MacDonald tanulmányára írt reakciója már meg is jelent a számban, *Levél a szerkesztőkhöz* címmel. Daniel Gile amellett, hogy a Tanácsadó Testület tagja, a kezdetektől sűrűn közölt tanulmányokat és recenziókat a folyóiratban franciául és angolul.

Az **első tanulmány** Elisabet Tiselius munkája, aki fordítástudományból szerzett PhD-fokozatot és jelenleg a Stockholmi és Bergeni Egyetemen oktatja, valamint az Európai Parlament szabadúszó tolmácsa. Kutatási területe a konferenciatolmácsok és közösségi tolmácsok szakértelme. Cikkében Tiselius arra keres választ, hogy a hivatásos tolmácsok gyakorolnak-e tudatosan teljesítményük javítása érdekében a tudatos gyakorlásnak (*deliberate practice*) az Ericsson-féle értelmezése szerint, azaz a szaktudás fejlesztési folyamatának részét képező összpontosított, céltudatos gyakorlással. A szerző mélyinterjút készített három tolmáccsal, majd a tolmácsok háttere, képzettsége, tolmácsolásról vallott nézetei és a tudatos gyakorlással (többek között az egyértelmű célokkal és a visszajelzésekre való nyitottsággal) kapcsolatos elképzelései alapján elemezte gyakorlási szokásaikat. Végül leszűri, hogy az ericsoni tudatos gyakorlás rájuk nem jellemző. Érdekes módon az interjúalanyokra jellemzőbb volt az alkézségek (pl. nyelvismeret) tudatos fejlesztése, gyakorlása, mint a fő készsége, magáé a tolmácsolásé. A szerző kvalitatív módszertani alaposágának bizonyítéka, hogy a mélyinterjúkhoz úgynevezett elméleti térképet (*mind map*) készített előzőleg lebonyolított fókuszcsoportos vizsgálat alapján, hogy a válaszokat ne az előre megírt kérdések vezéreljék.

A **második tanulmány** szerzője Michaela Albl-Mikasa. Egyetemi fokozatait a Heidelbergi Egyetemen, Cambridge-ben és a Tübingeni Egyetemen szerezte. Jelenleg tolmácsolástudományt tanít a ZHAW Zürichi Alkalmazott Tudományok Egyetemen, ahol fő kutatási területe a tolmácsolás, fordítás és az angol mint lingua franca, valamint a közösségi tolmácsolás. Tanulmányában a hivatásos tolmácsok kompetenciáját vizsgálja tíz hivatásos tolmáccsal készített félig strukturált mélyinterjú alapján, különös tekintettel arra, hogy mit tartanak fontosnak és mit tesznek tolmács szaktudásuk és (al)készségeik fejlesztése érdekében. Arra a következtetésre jut, hogy a tolmácsok kompetenciafejlesztés alatt mind a nyelvi kompetenciát, mind magát a tolmácsoláskompetenciát, sőt még az üzleti kompetenciát is értik. Interjúalanyai egyértelműen elhelyezik ezeket a tanulás, a tolmácsképzés és a szakmai élet időszakján és egyetértenek a „profi” teljesítményre jellemző minőségi paraméterekben. A motivációt fontosabbnak tartják, mint a veleszületett tehetséget (*natural talent*) és leginkább csak részben formálisan fejlesztik készségeiket. Magas szintű meta-reflektív tudatosság (*meta-reflective awareness*) jellemzi őket: állandó készség. A hangsúly tehát a

hivatásos tolmács fejlődésében a megbízás-specifikus (*assignment-specific*), félig hivatalos (*semi-formal*) és a meta-reflektív informális kompetenciaépítésen van. Albl-Mikasa vizsgálati eredményei szerint a tolmácskompetencia kultiválása munka közben történik, az állandó javulási igyekezet révén, munka előtt, hatékony és célzott információszerzéssel, végül idővel, miközben a tolmács mind önhatalmúbb szakemberré válik.

A tolmácskompetenciának a *savoir-faire* része legalább olyan fontos, mint a nyelvek folyamatos frissen tartása és a speciális célú terminológiai tudás megszerzése és frissítése. A szerző így támasztja alá, hogy bár *laissez-faire*-nek tűnnek a tolmácsok, mintha alig fektetnének energiát tudatos kompetenciafejlesztésbe, és csak hagynák, hogy a munkarutin irányítsa őket, valójában azonban a tapasztalat érdemben is a szakértelmüket szolgálja, akárcsak a fordítás esetében. A szerző érvelése oda lyukad ki, hogy bár a fordítási kompetencia fejlesztéséhez szükséges a tudatos gyakorlás, az önszabályozás és az automatikus feldolgozás idővel kiválthatja azt. A tapasztalatszerzést csak addig kell tudatos gyakorlással ötvözni, mígnem rögzülnek a szakértelemre jellemző kognitív változások. A tolmácsalanyok beszámolója szerint a tanulóból profivá válás olyan átmenet, amely során mindinkább saját mércét követnek, a maximalizmust fokozatosan lecserélik a követelmények tájékozott felmérésével, mind jobban megőrzik a nyugalmaikat, és idővel gondtalanabban kezelik a feladatot. A célzott erőfeszítések és lépések a kompetenciafejlesztés szakaszára esnek tehát és helyükbe a kompetencia kultiválásának a szakaszában az intuitív, tapasztalat által vezérelt, meta-reflexív és önszabályozó tevékenység lép.

A **harmadik tanulmány** szerzője Philip MacDonald párizsi székhelyű konferenciatolmács, az AIIC tagja. MacDonald vizsgálódásának a középpontjában a minőség mint a szaktudás egyik fő tényezője áll. Roppant kritikus álláspontra helyezkedik azzal kapcsolatban, ahogyan a tolmácsstudomány eddig a minőséget meghatározta. Bár nem utasítja el kereken a felhasználói elégedettségi felméréseket (*user satisfaction surveys*), kétségbe vonja, hogy megbízható eredményekhez vezethetnek egyrészt a kérdőív mint módszer problematikus-sága, másrészt a mérni kívánt minőség szubjektív, kifejezhetetlen és kulturális jellege miatt. MacDonald rögtön írása elején átveszi Gile-től az ATSC betűszóval jelölt „aspiring-to-science-community” fogalmát (magyarul talán a tudományosságra törekvők közösségének nevezhetnénk) és kifejti, hogy az ATSC alapvető tévedése az a meggyőződés, miszerint a „tudományos” azt jelenti: objektív, mennyiségileg meghatározható és empirikus. Ennek tudja be, hogy az ATSC mindeddig kudarcot vallott a minőség meghatározásában. Holott szubjektív tényezője miatt a minőséget megragadni annyi, mintha a szelet akarnánk lefesteni. Kifogásolja, hogy az ATSC mindent, ami mennyiségileg nem meghatározható, a bölcsészet paradigmájának a purgatóriumába száműz. Tanulmánya során sokat idézi Daniel Gile-t, felváltva méltatja gondolatait és fogalmaz meg éles kritikát azokkal kapcsolatban. Például, hogy minek alapján állítja Gile, hogy a nyelvészet és a pszichológia jól megalapozott tudományágak? A tanulmány bibliográfiai adatai is árulkodnak arról, hogy behatóan foglalkozott Gile munkásságával. Az olvasókra van bízva annak eldöntése, hogy a szerző mit sérelmez jobban: azt, hogy úgy érzi, a bölcsészetet tanult kutatók intellektuális

szigorát a természettudományos módszert követők kétségbe vonják, vagy az, hogy Gile-nél az empirikus jelző bekerült a „tudományosság” ismérvei közé, és mint ilyen, túl restriktív.

A tanulmány számos ponton kritizálja a felhasználói elégedettség-kérdőíveket a kognitív pszichológia és Daniel Kahneman Nobel-díjas közgazdász eredményeire hivatkozva. Teszi ezt fölöttébb olvasmányosan, utalva Robert M. Pirsig *Zen and the Arts of Motorcycle Maintenance* című könyvére mint a minőség keresésének a metaforájára, illetve a tanulmány címadó dzsessz dalszövegére (*It Don't Mean a Thing...*). MacDonald hasonlata szerint a tolmács a klaszikus zenészre hasonlító fordítóhoz képest dzsesszzenész, és a szubjektív elem nem más, mint a „rapport”, azaz kapcsolat, amelyet hallgatóságával kialakít. Jean-Luc Godard filmjei és a forrásszövegek egy csoportja közötti párhuzama azon alapszik, hogy „[v]an elejük, közepük és végük, de nem feltétlenül ebben a sorrendben”. Eszmefuttatása a felhasználói kérdőívek kétségbe vonhatóságáról oda lyukad ki, hogy a gyakorlatban a tartalmi hűség (*fidelity to meaning*) és az előadásmód (*performance*) kritériumait a felhasználók gyakran összemossák anélkül, hogy ezzel tisztában lennének. Egyes olvasók úgy találhatják, hogy érvelésének saját tolmácsolásából vett példáival való illusztrálásával itt-ott talán éppen éppen a szándékával ellenkező hatást ér el. Összességében a tanulmány amellett, hogy provokatív, roppant gondolatébresztő.

Daniel Gile-nek Philip MacDonald írására adott **reakcióját** a szerkesztők a folyóirat számának legelején közlik. Gile szerint MacDonald leírása az ATSC karikatúrája. Kéri az olvasókat, maguk győződjenek meg róla, hogy valaha állította-e, hogy a tudománynak kvantitatívnak kell lennie, illetve ellenőrizték, az általa írottak összhangban állnak-e mindazzal, amit ő MacDonald szerint állít. Érdemes a tanulmányt a Daniel Gile által a *Levél a szerkesztőhöz*-ben közölt linken hozzáférhető prezentáció ismeretében elolvasni.

Sara Martellini, a **negyedik cikk** szerzője konferenciatolmácsként dolgozik, tolmácsdiplomáját az Università Degli Studi di Triesten szerezte. Esettanulmányában a konferenciatolmácsok prozódiaját (*prosody*) vizsgálta német-olasz nyelvpáron, abból kiindulva, hogy a prozódia a szaktudás egyik ismérve. A forrásszöveg egy információban gazdag rögtönzött beszéd (*impromptu speech*) volt. Elemzési kritériumnak a beszédritmust, a szüneteket, a szótagnyújtást (*syllable lengthening*), az intonációt és szóhangsúlyt (*prominence*) választotta. A beszédritmus és az intonáció a már megerősített elméleteket támasztotta alá, a szünetek, a szóhangsúly, és a szótagnyújtás alkategóriái azonban új kérdéseket vetettek fel, és kiderült, hogy bizonyos prozódiai magatartáshoz szándékosan folyamodnak a tolmácsok a szöveg nehéz részeinél. Eppen ezért olyan prozódiai elemekre koncentrált a rögtönzött beszédben, amelyek döntően segíthetik a jelentést. A prozódiai elemeket a szinkrontolmácsolásban nem statisztikai, akusztikus észlelési beszédelemzéses (*acoustic-perceptual speech analysis*) módszerrel vizsgálta. Az esettanulmány eredményei szerint a célszöveg beszédtempója lassabb volt, mint a forrásszövegé, részben olyan konferenciatolmács-stratégiák alkalmazása miatt, amelyek kevesebb szót eredményezhetnek, például sűrítés (*condensation*), darabolás (*segmentation*) és átfogalmazás (*reformulation*). A célszövegben kevesebb volt a szünet, de hosszabbak, mint a forrásszöveg-

ben, amiért a szünet elemző funkciója tehető felelőssé. A kevesebb kitöltetlen szünetet használó tolmácsok többet nyújtották az utolsó szótagot: ez a hivatásos tolmácsok által nehézségek esetén használt prozódiai stratégiának bizonyult az állandó beszéddritmus fenntartása érdekében. A tolmácsok a szüneteket a prozódiai és a szemantikai szegmentációval összhangban tartották, és kevesebb vokalizált szünetet tartottak, mint az előadó. Összegzőképpen a szerző leszögezi: nem lehet kijelenteni, hogy a rögtönzött beszéd könnyű, mert amennyiben sok benne a hezitáció, úgy tolmácsolása igen nehéznek bizonyulhat. A szerző meggyőződése Ahrensszel és Shlesingerrel összhangban, hogy vannak prozódiai univerzálék, nyelvpártól függetlenül.

Az **ötödik tanulmány** szerzője, Giulia Scaglioni, szintén az Università Degli Studi di Triesten szerzett tolmács diplomát és aktív konferenciatolmács. Riccardi nyomán abból indul ki, hogy a stratégiák rugalmas és helyes kombinálásának képessége a szakértelem ismertetőjele, és így a felkészülés hatása a konferenciatolmácsolásra a tolmács szakértelem definiálásában is segíthet. Kísérleti tanulmányában a kultúrspecifikus elemekben bővelkedő beszédekre való felkészülés hatását vizsgálja, mivel ezeket nem mindig könnyű a kontextusból kikövetkeztetni, és ez zavart okozhat a célnyelvi produkcióban. A felkészült tolmácsshallgatók és a hivatásos tolmácsok produkciói közötti hasonlóságnak bizonyult a megfelelések és a kihagyások (*equivalences and omissions*) számának az alakulása, valamint az alkalmazott stratégiák. Arra a következtetésre jut, hogy a felkészülés segít a diákoknak a beszéd témája szempontjából releváns mentális rendszerek aktiválásában, és ezáltal a kulturális elemek helyes tolmácsolásában. A felkészülés tehát tolmácsolási stratégia, amelyet a tolmácsoknak érdemes elsajátítaniuk szakmai tudásuk fejlesztése érdekében.

Az **utolsó tanulmányt** Xiangdong Li készítette. A szerző a Hsziáni Nemzetközi Tanulmányok Egyetemén tolmács- és fordításpedagógiával, kurzustervezéssel foglalkozik, kutatási területe a stratégiák. Az *Across Languages and Cultures* legutóbbi számában a blattolásról olvashatunk tőle egy tanulmányt. Ebben a tanulmányában azt firtatja, hogy taníthatóak-e a tolmácsstratégiák. Vizsgálatában 41 tolmács vett részt, konszekutív módon angolról kínaira tolmácsoltak (ez A–B nyelvi iránynak felelt meg), mintegy 6 hónapnyi blatt és konszekutív tolmácsképzést követően. A 41-ből a tolmácsképzésben részt vevő tanárok kiválasztották a legjobb 25-öt, akiknek a tolmácsolása a kezdő képzett tolmács teljesítményéhez mérhető. Majd a szerző retrospektív verbalizációs módszerrel (*retrospective verbalization*) elemezte a stratégiákat; a tanárok pedig kérdőívet töltöttek ki arról, hogy tanították-e a diákok által alkalmazott stratégiákat. A diákok által alkalmazott 16 stratégia némelyike pozitívan befolyásolja a tolmács imázsát, mások kockázatosak és használatuk csak végső esetben javasolt. A stratégiák használata a tolmácsolás módjával, a nyelvpárral, és a nyelvi iránnyal is összefügg. A megfigyeléses vizsgálat pozitív korrelációt keresett és talált a stratégiahasználat és a stratégiatanítás között. Mivel azonban az összefüggés mérsékelt, a szerző arra a következtetésre jut, hogy a stratégiáknak annál inkább a képzés fontos részét kellene képezniük. Kíváncsú volna nyelvpárspecifikus stratégiákat is tanítani. A stratégiák tudatos és automatikus használata ugyanis csökkenti a kognitív terhelést, ezáltal segít minimalizálni a

feldolgozó kapacitás telítődését (*processing capacity saturation*) és összességében támogatja a tolmácsolási folyamatot. A szerző hangsúlyozza vizsgálatának korlátait, és hogy eredményei nem általánosíthatók.

A tolmácsok szakértelméről szóló szám végén felhívást közölnek a szerkesztők tanulmányok beküldésére a soron következő számokhoz, melyek témái a jelnyelvi tolmácsolás és a dialógus tolmácsolás lesz.

A 18. különszámot a szerkesztők Francesco Straniero Sergio 2011-ben elhunyt olasz nyelvésznek, volt munkatársuknak dedikálták, az ő nevéhez fűződik a tematikus szám elkészítésének ötlete.